

GÖÇMEN KARŞITLIĞI VE PREKARYA

OPPOSITION TO IMMIGRATION AND PRECARIAT

YUSUF ODABAŞ

[Dr. Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD.
PhD. Student, Ondokuz Mayıs University Faculty of Divinity,
Department of Philosophy and Religious Studies.
f.yusufodabas@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6081-0345>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 07 Nisan/April 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 16 Kasım/November 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık/December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Yıl / Year: 2020 *Sayı – Issue:* 49 *Sayfa / Pages:* 531-566

Atıf/Cite as: Odabaş, Yusuf. “Göçmen Karşıtlığı Ve Prekarya- Opposition to Immigration and Precariat”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 49 (Aralık-December 2020): 531-566.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.715730>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Göçmen Karşıtlığı ve Prekarya

Öz: Çalışmamız iktisadi bir zeminde tartışılan prekarya kavramının genel bir çerçevesini sunmaya daha sonra da Standing'in içerisine göçmen ve sığınmacıları da yerleştirerek bir sınıf statüsünde sunduğu prekaryanın göçmenlik ile ilişkisini irdelemeye çalışacaktır. Son olarak da prekarya ve göçmenlik olgusu arasındaki ilişki bağlamında prekaryanın bir sınıf değil varoluşsal bir durum olduğu gösterilecektir. Bu anlamda tanımlanmasında güvencesizliğin kritik bir konum edindiği prekaryanın iktisadi bir zemine oturtulmasının sorunun anlaşılmasında perspektif kaymasına sebebiyet verdiği, sorunun iktisadi tanımlamaları da içeren daha geniş bir zeminde varoluşsal bir problemi işaret ettiği ifade edilecektir. Çalışmamız esnasında iktisadi sınıfsal tartışmaların odağında bulunan prekarya tanımı, bu tartışmalardan faydalanılarak incelenmekle birlikte bu tartışmaları incelemesinin odağına yerleştirmemektedir. Her ne kadar ekonomi temelli sınıfsal bir inceleme zemininde ele alınsa dahi prekaryanın iktisadi ilişkileri aştığı, çağımız insanının yaşam ve düşünce düzeyinde varoluşsal kaygılarını barındıran geniş bir zeminde ele alınmasının gerekliliği üzerinde durulacaktır. Bu hali ile ekonomik ve sosyal haklardan yoksunluğun getirdiği güvencesizlik durumunda ele alınan prekaryanın, modern dünyanın içinde bulunduğu sürekli değişim ve akışkanlık halinin toplumun tüm katmanlarını saran bir belirsizlik ve esneklik üretmesinden kaynaklandığı ifade edilecektir.

532

OMÜİFD

Anahtar Sözcükler: Prekarya, Göçmen, Sınıf, Güvencesizlik, Belirsizlik.

Opposition to Immigration and Precariat

Abstract: Our study will try to present a general framework of the concept of precariat discussed on an economic basis, and then the study will examine relationship of immigrant and the precariat in which Standing placed immigrants and asylum seekers and presented in a class status. Finally, it will be shown that the precariat is not a class but an existential condition in the context of the relationship between precariat and the phenomenon of immigration. In this sense, it will be stated that placing the precariat, in which precariousness has taken a critical position in its definition, on an economic ground causes perspective shift in understanding the problem, it points to an existential problem on a wider basis including economic definitions. In our study process the definition of precariat, which is at the center of the economic class discussions, is examined by making use of these discussions, it does not place these discussions at the center of the analysis. Even if it is handled on the basis of economy-based class analysis, it will be emphasized that the precariat transcends economic relations and the necessity of addressing this on a wide basis including existential concerns at the life and thought level of the people of our age. It will be stated that precariat, which is dealt with in the precariousness caused by lack of economic and social

rights, is caused by the constant change and fluidity of the modern world that produces an uncertainty and flexibility that encompasses all layers of society.

Keywords: Precariat, Immigrant, Class, Precariousness, Uncertainty

Giriş

Tarihten günümüze her tür toplumda belirli bir farklılaşma ve tabakalaşma olduğu görülmektedir. Platon'dan günümüze bu tabakalaşma güç, otorite ve saygınlık hakkına göre ele alınmıştır. Her toplumun kendisine özgün değerleri ve normları ile şekillendirdiği sosyal ve kültürel yapılar bu tabakalaşmada kendine özgü belirleyiciliğe sahiptir. Belirli zamanlarda belirli toplum tiplerine karşılık gelen bu yapıları köleci, kast, feodal yapı ve sosyal sınıf olarak dört grupta toplamak mümkündür.¹ Bu sınıflandırmanın sonuncusu olan sosyal sınıf olgusu sanayileşme ve kentleşme sürecinin sonucunda görünürlüğünü arttırmıştır. Günümüz toplum araştırmalarında da temelini sanayileşme sonrasında bulan sınıf kavram-sallaştırmaları önemli yer tutmaktadır. Günümüzde sınıf yapılarının analizinde önemli yer tutan Marks ve Weber'in yaklaşımları sınıfların kapsamı ve yapısını belirli kriterlerle belirlemiştir. Marks için sosyal sınıf ayrımı üretim araçlarında aranmaktadır.² Bu sınıf yapılarının belirlenmesinde üretim ilişkilerinin önemine vurgu yapmaktadır. Ancak Weber üretim ilişkilerinin ortaya koyduğu gücün sınıfların belirlenmesinde ana unsur olarak ele alınmasının sınıf kavramını analiz etmede kısıtlayıcı olacağına atıfla toplumu ekonomik bir güç dağılımı ile hareket eden sınıflar, sosyal yapıda bulunan statü grupları, politik güçle hareket eden iktidar grupları olarak ele almaktadır.³

¹ Eyüp Kerimoğlu, *Sosyal Tabakalaşma*, (İzmir: Saray Yayın, 1996), 19

² Bkz. Karl Marks, "Toplumsal Sınıflar ve Sınıf Çatışması" çev. Özer Ozankaya, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23/54 (1968): 281,299

³ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. T. Parla, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987), 177-178

Giddens “Weber’in yakalaşımı mantıksal olarak yürütüldüğünde çoğulcu bir sınıflar anlayışı göze çarpmaktadır.”⁴ diyerek Weber’in yakalaşımının toplumun sınıf yanında statü ve politik iktidar grupları ile de izah edilmesine vurgu yapmaktadır. Ancak Giddens “Marks sınıfı salt ekonomik bir olgu olarak ele almış ve dahası sınıf çatışmasını maddi menfaat çatışmasının bir tür kaçınılmaz sonucu olarak görmüştür.”⁵ diyerek Marks’ın sınıfları meydana getiren ekonomik çıkar bölünmesinin farklı statüleri oluşturan toplulukların kimliğine karşılık gelmediğini fark etmekte başarısız olduğunu ifade etmiştir. Oysaki öznel değerlendirmeye bağımlı olan statü, sınıftan ayrı bir ‘katmanlaşma boyutu’dur ve bu iki olgu birbirinden bağımsız olarak değişebilir. Çalışmamız bu bağlamda Standing’in bir sınıf nitelemesinde bulunduğu prekaryanın ekonomik temelli örgütlü ve bilinçli bir sınıf hareketi mi yoksa farklı statü, katman ve sınıflardan oluşan bir toplumsal hareket mi olduğunu incelemeye çalışacaktır. Bu anlamda yapısı gittikçe karmaşıklaşan ve bundan dolayı da kavramsallaştırılması ve sistemleştirilmesi gittikçe zorlaşan çağımız toplumlarının incelenmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yakın zamanda Yunanistan’da Samaras hükümetinin kemer sıkma politikalarına karşı yükselen memnuniyetsizliğin kitlesel eylemlere dönüşmesi, benzer bir şekilde Fransa’da 2018 yılında başlayan ‘sarı yelekliler’ adlı protesto gösterileri, sosyal adaletsizlik ve güvencesiz çalışma şartlarına karşı toplumsal bir tepki olarak görülmektedir. Güvencesiz çalışma ve esnek istihdam politikalarının yarattığı bu toplumsal muhalefet haline Guy Standing “Yeni Tehlikeli Sınıf” çalışması ile ‘prekaryaya’ tanımlamasında bulunmuştur. Standing, prekaryanın bu belirsizlikler tarafından oluşturulan bir sınıf olduğunu iddia etmektedir. Kavramın sınırlarının tam olarak belirlenmemiş olması aynı zamanda bu yeni sınıfın tanımlanmasında Standing’in kullandığı referans ve literatür farklılığı, prekaryanın bir sınıf olup olmadığı hususunda yoğun eleştirilerin gelme-

⁴ Antony Giddens, *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, çev. Ömer Baldık, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999), 50

⁵ Antony Giddens, *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, çev. Ömer Baldık, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999), 49

sine sebep olmuştur. Çalışmamız Standing'in prekarya tanımını ele alarak prekaryanın kapsamı içinde ele alınan göçmenler ve göçmenlik olgusu ile birlikte prekaryanın bir sınıf niteliği taşıyıp taşımadığı tartışmasını kritik edecektir. Bu kritik etme çalışmasında prekaryanın ve göçmenliğin kavramsal analizi yapılacak, toplumsal sınıf, prekarya ve göçmenlik arasındaki ilişki betimlenilerek prekarya ve toplumsal sınıf arasında ne tür bir ilişki olduğu analiz edilecektir.

Yaşadığımız çağ her şeyin sürekli değişim halinde olduğu yerel ve uluslararası planda kültürel, sosyal, ekonomik yapıların yeniden düzenlendiği bir zaman dilimidir. Bu değişimin başat aktörlerinden birisi de teknolojik yeniliklerde yaşanan hızlı gelişmedir. Bu teknolojik değişim, üretim ve tüketim alışkanlıklarını değiştirdiği gibi sosyal hayatın normlarını da dönüşüme tabi tutmaktadır. Bu yönü ile toplumsal dinamiklerin bu kadar değişken ve akışkan olduğu çağımızda herhangi bir toplumsal yapıyı incelerken klasik sınıflandırmalar meseleyi anlamamıza ne kadar yardımcı olabilecektir? Başka bir yönü ile genel kabul görmüş yapıların ve tanımlamaların esnetildiği yeni kavramsallaştırmalar meseleyi daha anlaşılabilir ve daha kaygan bir zemine çekme riski ile belirsizliğin daha da artmasına sebebiyet verme ihtimali taşımakta mıdır? Standing'in prekarya tanımlamasına getirilen yorumları bu iki sorunun yönlendirdiği zemininde okumak mümkündür.

Standing, prekaryanın tanımlamasını yaparken Max Weber ve Karl Marx'a yaptığı atıflar⁶ ile sorunu sınıf ve statü üzerinden tanımlamaktadır. Standing'in Marksist bir anlamda üretim ve tüketim ilişkilerindeki eşitsizlikler üzerinden ele aldığı prekarya eski sınıf yapıları ile çağımızın toplumsal gruplarını değerlendirmeye çalışarak yaşadığımız çağın dinamik yapısını ve yeni toplumsal sınıfların farklılaşan yönlerini gözden kaçırmakla eleştirilmektedir.⁷ Bunun yanında daha geleneksel bir yakla-

⁶ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, trc. Ergin Bulut (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 21-22

⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Merve Akkuş Güvendi, "Prekarya Tartışmaları", *İnsan ve Toplum Dergisi*, 9/4 (Aralık 2009): 2-17

şım ile sınıf tanımlamasının toplumsal üretim ilişkileri ve mücadeleleri içerisinde yapılması gerektiği anlayışı açısından bakıldığında Standing'in prekaryayı bir sınıf olarak görmesi, sınıflar arası ilişkilere değinmediği, prekarya tanımında sınıflar arası mücadelenin bulunmadığı ancak sınıflar arası mücadelenin sınıflar arası ilişkileri üreten ana faktör olduğu eleştirisi ile karşılaşmaktadır.⁸ Bu tür eleştirilere muhatap olan prekaryanın ne olduğunun daha ayrıntılı bir şekilde açıklanması ve tanımlanması tartışmanın ne tür bir zeminde gerçekleştiğini anlamak açısından yardımcı olacaktır.

Prekarya Nedir?

Standing, prekaryanın neo-liberal sistem tarafından biçimlendirildiğini ve prekaryanın oluşmakta olan küresel pazar ekonomisi içerisinde şekillendiğini ifade etmektedir.⁹ Bu ekonomik sistemin de ciddi bir gelir adaletsizliği ürettiğini iddia etmektedir. Müftüoğlu ve Koşar bu adaletsizliğin giderek artmasını, kapitalizmin belirli sınırlılıklar içerisinde de olsa sosyal bir işlev üretmesine neden olan 'reel sosyalizm' tehdidinin Berlin Duvarı'nın yıkılması ile ortadan kalkmasına bağlamaktadır.¹⁰ Bu durum üretim ve rekabetin küreselleşmesi sonucu ile birlikte ele alındığında yeni olarak tanımlanabilecek bir iktisadi rejimin doğması sonucunu getirmiştir. Küresel bir rekabet ortamında 'verimlilik' ayakta kalmanın başat aktörü olarak öne çıkmaktadır. Öyle görülüyor ki Standing'e göre bu yeni üretim türünün ayırt edici yönü esneklik ve güvencesizliktir. Bu tür bir güvencesizlik ortamında iş ve sosyal güvenceden her an mahrum kalma riski ile karşı karşıya kalan çalışan, işverenin keyfi tutum ve davranışlarına açık hale gelmektedir. Bu durum doğal olarak küresel rekabet içerisinde ucuz iş gücü ile yer alan ekonomilerde daha belirgin olmakta ya da bir çok piyasanın alternatif ucuz iş gücü imkanlarını geliştirmeye çalışması sonucunu doğurmaktadır. Bu imkanın en kolay sağlanma biçimi de

⁸ Yeliz Sarıöz Gökten, "Proleteryadan Prekaryaya Yeni Bir Küresel Sınıf", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 16/62 (Bahar 2018):39

⁹ Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 11

¹⁰ Ögür Müftüoğlu- Arif Koşar, *Türkiye'de Esnek Çalışma*, (İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı, 2014), 11

üretimin, emeğin örgütsüz olduğu alanlara kaydırılması ya da piyasa içerisinde örgütsüz iş gücü ortamının sağlanmasıdır. “Küresel pazar ekonomisinin bir sonucu olarak dünya iş gücü piyasasına (Çin, Doğu Avrupa, Hindistan, Rusya gibi ülkelerden) çok sayıda insan gücü eklenmektedir. Bu durum da emek ücretlerinde aşağı doğru bir baskı oluşturmaktadır.”¹¹ Standing’e göre bu durum temelde üç sınıfın oluşmasına sebep olmaktadır. Dünya gelirinین çoğunu elinde bulunduran oligarşik ve bürokratik elitler, sayıları gittikçe azalan ve kısmen bazı imtiyazları olan 20. yy’ın işçi sınıfı son olarak da en kalabalık sınıfı oluşturan prekarya.

Standing prekaryayı yaşadığımız çağın gerçekliğinin yadsınamaz bir parçası olarak ifade etmiştir. Prekarya için sınırları belli bir tanımlama yapmaktan çekinen Standing onu sosyo-ekonomik bir grup olarak ele almış¹² ancak Marksist literatüre atıfla “oluşmakta olan sınıf” tanımlaması yaparken sosyo-ekonomik sınıf yapısında incelemeye çalışmıştır.¹³ Bunun yanında prekaryanın sınıf olarak yorumlanabileceğine dair ifadeler de kullanmaktadır.¹⁴ Ancak Eric Olin Wright prekaryanın işçi sınıfından ayrı bir sınıf olarak tanımlanması için açıkça işçi sınıfından ayrı çıkarlarının olması gerektiğini fakat böyle bir ayrımın belirlenemediğini, bir sınıfın genel anlamda benzer optimal stratejileri paylaşması gerekirken Standing’in prekarya için belirlediği üç grubun yaşamlarını idame ettirmek için farklı stratejiler belirlediğini ifade etmiştir.¹⁵ Bu anlamı ile Wright belirli bir sınıfın paylaşılan çıkarlar ve bu çıkarların savunulma stratejilerinin uyumu halinde sınıf olarak adlandırılabilceğini ifade ederek prekaryanın sınıf statüsünde sayılmayacağını belirtmiştir. Bu açıklama güvencesizliğin bir sınıf tanımlaması için yeterli bir veri olmadığını ifade etmektedir.

Standing prekaryanın ayırıcı özelliklerini sıralarken onların esnek ve istikrarsız çalışma şartlarına zorlandıklarını bundan dolayı da güven-

¹¹ Gökten, “Proleteryadan Prekaryaya Yeni Bir Küresel Sınıf”, 31

¹² Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 21

¹³ Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 38

¹⁴ Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 22-23

¹⁵ Erik Olin Wright, “Is the Precariat a Class?”, *Global Labour Journal*, 7/2 (2016): 123

cesiz bir yaşamlarının olduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Ancak esneklik ve güvencesizlik prekaryanın ayırıcı bir özelliği olarak gözükmemektedir. Zira Marx, mutlak ve nispi artı değer üretimini izah ederken işverenin karı maksimize etme amaçlı olarak çalışanın işgücünde esnekliklere gitmekte olduğunu belirtmektedir.¹⁷ İş gücünün kısaltılması ve sıkılaştırılması işçi sınıfının da bir özelliği olduğu göz önüne alındığında günümüz prekaryası için söylenebilecek olan bu durumun daha pervasız bir şekilde işletilebiliyor olmasıdır. Bu durum prekaryanın yapmış olduğu iş ile bir bağ kuramaması sonucunu doğurmaktadır. Marksist bir ifade ile dile getirmek gerekirse çalışanın emeği ile arasında yabancılaşma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Prekaryanın karşılaştığı bir başka problem esnek çalışma adı altında çalışma şartlarının gittikçe zorlaşması ve çalışma süresinin uzamasıdır. Bu durum esnek çalışma adı altında çalışanın iş ve sosyal haklarından feragat etmesi zorunluluğunu doğurmaktadır. Ancak esnek çalışmanın çağımızda iş-yaşam dengesini kurmada, istihdam iyileşmesinin sağlanmasında olumlu etkilerinin olduğu yönünde çalışmalar da bulunmaktadır.¹⁸ Bu tür çalışmalar, esnek çalışmanın işsizliği azalttığı, kriz dönemlerinde kurtarıcı olduğu, istihdama katkı sağladığı, işyerlerini rekabete hazırlıklı ve korunaklı hale getirdiği, çalışanı kendi çalışma koşullarını belirleme otonomisine kavuşturduğu bir sistem tesis ederek işyeri organizasyonuna olumlu katkılarının olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Standing esnek çalışmanın ve ücret esnekliğinin ücretlerin keyfi olarak düşürülebilmesi, istihdam esnekliğinin firmaların istihdam düzeylerini kolayca ve masrafsız bir biçimde indirebilmesi anlamına geldiğini ve bu durumun istihdam güvenliğini azalttığını, iş esnekliğinin ise çalışanların şirket içerisinde keyfi olarak transfer edilmesi ve iş yapılarının

¹⁶ Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 20

¹⁷ Karl Marx, *Kapital I, trc. Mehmet Selik-Nail Satılğan* (İstanbul: Yordam Kitap,2011),237

¹⁸ Selami Bayrak, "Bir İskandinav Refah Devleti Modeli Olarak İsveç'te Esnek Çalışmanın Genel Görünümü", *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 3/1, (Ocak-Nisan 2015): 33-36; Mordo Murat Pinhas, *Sosyal Politika Boyutunda Avrupa Birliğinde Esnek Çalışma*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, 2006); Fevzi Demir- Gülşen Gerşil, "Çalışma Hayatında Esneklik ve Türk Hukukunda Esnek Çalışma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/2 (2008): 68-89,

asgari muhalefet ile değiştirilmesi olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir.¹⁹ Tarafların açıklamalarından anlaşılacağı üzere taraflar farklı esneklik türlerinden bahsetmektedir. Bir kesim çalışma süreleri ve türlerindeki esnekliğin çalışan ile birlikte belirlenmesinden bahsederken çalışan ve işverenin ortak avantajlı olduğu kısmı ön plana çıkarmaktadır. Diğer kesim ise işgücünde keyfi sayısal değişiklik yapabilme aynı zamanda mesai saatleri ve mesai içeriğinde keyfi genişlemeler getirebilme konusunu öne sürerek esnek çalışmanın uygun bir çalışma modeli olmadığını ifade etmektedir.

Standing'in de içinde bulunduğu ikinci yaklaşıma göre esnek çalışma, emeğin görmezden gelinmesi ve emeğin karşılığının alınamaması sonucunu doğurmaktadır. Her ne kadar esnek çalışma şartlarına bağlamasa dahi Baudrillard da emeğin karşılığı olan ücretin emekle herhangi bir ilişkisinin kalmadığını ifade etmektedir. Baudrillard emek ücret arasındaki dengesizliği herhangi bir sınıf ayrımına gitmeden; "Emeğin artık ücretle bir ilişkisi kalmamıştır. Ücret emek gücünün ancak niceliksel düzeyde yeniden üretimini hedefleyen bir bakış açısı doğrultusunda onun eşdeğeri olarak değerlendirilebilir."²⁰ demiştir. Bunun yanında Ollman metanın ve paranın zihinsel soyutlama sonucu kapitalist toplumlarda emekçinin karşısına bağımsız biçimde çıkarıldığını bunun da emek gücünün mübadelesini mümkün kıldığını ifade etmiştir.²¹ Baudrillard ve Ollman'ın sınıf ayrımına gitmeden ifade ettikleri emeğin mübadele süreci eleştirileri, ücretin emeğin bir karşılığı değil, onun ancak yeniden üretiminin bir garantisi olarak ele alınabileceğini ifade etmektedir. Emeğin yeniden üretilmesinin garantisi olarak ücret, çalışanın emek piyasasında kalmasını garanti edecek bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bu aşamada emek Baudrillard açısından 'emekçinin kendisine bir sorumluluk ve yükümlülük yükleme'²² aracı olarak tanımlanmaktadır. Bu an-

¹⁹ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 19

²⁰ Jean Baudrillard, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, trc. Oğuz Adanır (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 37

²¹ Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı*, trc. Cenk Saraçoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2006), 57

²² Baudrillard, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, 38

lamı ile Baudrillard, Standing gibi ücret politikasının, ücret aracılığı ile ücretli çalışanın üretici konumuna mahkûm edilmesinin bir aracı olduğunu ifade etmektedir. Ancak hangi statüde bulunursa bulunsun prekarya açısından bu çalışma şartlarını kabul etmemek –mahkûm edildiği ücretli çalışma koşullarından dolayı- çok daha ağır sonuçlarla yüzleşmek anlamına gelmektedir.

Standing farklı statülerde bulunan prekaryanın üç ana bölümde incelenebileceğini ifade etmiştir. Bunların birincisini ‘atacılar’ olarak isimlendirerek bu sınıf prekaryaların ailelerinin proleter sayılabilecek (maden, çelik, liman, otomobil işçileri gibi) iş kollarında çalışan, kısmi iş güvencesi ve sosyal haklara sahip insanlar olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu ebeveynlerin çocukları olan sınıfın, ailelerinin sahip olduğu statü ve sosyal haklara sahip olmayan ve kayıp bir geçmişin yoksunluğunu hisseden bir sınıf olduğunu ifade etmektedir.²³ Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sayıları oldukça fazla olan genç nüfus eğitim sürecinden sonra güvencesiz bir yaşama adım atmak mecburiyetinde kalmaktadır. Genç kesimin iş piyasasına girişi eskiden beri çoğu zaman güvence ve istikrardan uzak olmuştur. Ancak Standing günümüzde bu durumun deneme süreçlerinin uzatılması, kısa süreli iş sözleşmesinin yaygınlaşması, özellikle hizmet sektöründe sözleşmesiz ve iş güvencesi olmadan çalıştırma politikaları ile kalıcı bir yapı arz ettiğini ifade etmektedir.²⁴ Bu gençler açısından sorun teşkil eden bir başka yön ise anne babalarının kendi dönemlerinde nispeten daha istikrarlı görünen, statü ve sınıf kazanımları belirgin ve sabit olan işlerde çalışıyor olması ancak kendilerinin bu tür verili bir standardı olan iş türlerine erişimlerinin bulunmaması ya da bu özelliklere sahip iş türlerinin emek piyasasında gittikçe azalmasıdır. Statüsü belirli iş gruplarının azalmasının sebebi Standig’e göre artık iş şartlarının esnek çalışma şartları ile belirlenmeye başlamasından kaynaklanmaktadır.

²³ Guy Standing, World Economic Forum, “Meet The Precariat, The New Global Class Fuelling The Rise of Populism”, erişim 06/04/2020

²⁴ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 117-118

İkinci sınıf prekarya Standing'in en çok üzerinde durduğu sınıf olan okumuş, üniversite mezunu sınıftır. Bu sınıf düzenli ve güvenceli bir iş hayatı umudu ile yükseköğrenim görmüş ancak böyle bir güvenceye ulaşamamış kesimdir. Bundan dolayı da çaresizlik, yabancılaşma, endişe, kaygı ve öfke hissi duymaktadırlar. Yazımızın başında belirttiğimiz toplumsal halk hareketlerinin itici gücü olarak da Standing bu prekarya grubunu görmektedir. İlhan ve Yavuz çalışmalarında yeni çalışma düzeninde işverenin çalışanlardan kendilerini yeni rekabet koşullarına sürekli adapte etmelerini ve kendilerini yenilemelerini istediğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşım İlhan ve Yavuz'a göre özetle, çalışanlardan sürekli kendisini yenilemesini, seyyar olmasını, risk almasını ve esnek olmasını istemektedir. Çalışanlar için esneklik yaşam boyu iş güvencesizliği, sürekli değişimin dayattığı belirsizlikleri beraberinde getirmektedir. İnsanların çalıştıkları yerlere karşı hiçbir bağlarının olmadığı bir çalışma rejiminde değerler sistemi de bağlayıcı olmaktan çıkmaktadır. Bireyler birbirlerini tanıma fırsatı bulabilecek ilişkisel süreçlerden mahrum bırakılmaktadır.²⁵

Standing'e göre prekaryanın en belirgin özelliği tarihte sivil, kültürel, sosyal ve politik haklar gibi en önemli haklarını sistematik olarak kaybeden ilk sınıf olmasıdır. Prekarya bu anlamda klasik proleter sınıfın kazanımlarından da yoksundur.

“Prekarya işçi sınıfı ya da proletaryanın bir parçası değildi. Proletarya denildiğinde akla uzun dönemli, istikrarlı, sabit zamanlı ve ileriye dönük olarak işçinin ne kadar ve nasıl ilerleyebileceği açıkça belli olan işlerin bulunduğu, sendikalaşmanın olduğu, kolektif sözleşmelerin yapıldığı, ebeveynlerinin iş unvanlarını anladığı, isimleri ve özellikleri bilinen yerel işverenlerin bulunduğu bir toplum akla gelir. Prekaryaya dahil olanlar işverenlerini tanımadığı gibi işverenlerinin geçmişte kaç kişiyi istihdam ettiğini ya da gelecekte bu sayının kaç olacağını da bilmez. Orta sınıf da değiller zira bu sınıfın insanların sahip olması beklenen sabit ya da ön görülebilir bir maaş, statü yahut çeşitli haklara sahip değillerdir”²⁶

²⁵ Süleyman İlhan, Mevlüt Yavuz, “Güvencesizliğin Bireysel Toplumsal Yansımaları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6/3 (2017): 1778-1780

²⁶ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 20

Eski işçi sınıfının aksine prekarya iyi bir örgün eğitim seviyesine sahip olmalarına rağmen sürekli iş ya da iş niteliği değişikliğinden dolayı sürekli bir eğitim süreci içerisinde bulunmak zorunda kalmaktadır. Bu sürekli eğitim sürecine rağmen esnek sözleşmeler, güvencesiz iş koşulları dolayısıyla işçi sınıfının iş güvencesi hakkından da mahrumdurlar.²⁷ Prekaryanın bu kısmına dair söylenebilecek olan şey güvencesiz bir varoluşa sahip olma tanımlamasıdır.

Üçüncü sınıfı oluşturan prekaryanın göçmenler, azınlıklar ve mülteciler tarafından oluşturulduğunu ifade eden Standing, bu sınıfın nostaljik bir tutum sergilediklerini çünkü bir yurt ve aidiyet duygusundan yoksun olduklarını belirtmiştir.²⁸ Ancak göçmenler bir yandan prekaryanın dünya genelinde yaygın bir uygulama olmasının mağduru iken diğer bir yandan bu uygulamanın genişlemesine yardımcı olmaktadır.²⁹ Önceden çingeneler olarak genelleştirilen göçmenler belirli bir yeri mesken ve yurt tutmayarak gelişigüzel bir seyahat ve geçici yerleşim stratejisi izlerken çağımızda göçmenler ya yaşadıkları vatanlarından bir kısım problemlerden uzak kalmak için ayrılmak zorunda kalan ya da göç etmek istedikleri yerlerde daha makul hayat şartları elde etmek için mülteci konumuna düşen insanları tanımlamaktadır. Bu göçün sebepleri arasında küresel çapta sonuçlar doğuran uzun süreli çatışmaları sayabildiğimiz gibi küresel ekonominin gelişmesi ile ülkelerin göçmen politikalarındaki kısmi yumuşamalar da sayılabilir. Aziztimur ülkelerin göçmen politikalarındaki bu yumuşamanın göçmenleri yedek işgücü olarak görmek ve ücretler üzerinde baskı oluşturmak amaçlı olduğunu ifade etmiştir.³⁰

Özetle söylemek gerekirse esnekliğin ve güvencesizliğin doğurduğu sorunlardan en çok etkilenenler işçiler, beyaz yakalılar ve işsiz göçmen-sığınmacılar olmuştur. İşçiler başka bir deyişle kol gücüne dayalı iş grupları, üretimin ucuz işgücü maliyetine kaymasından etkilenmişlerdir. İşçi-

²⁷ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 120-121

²⁸ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 192

²⁹ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 155

³⁰ Hatice Aztimur, "Suriyeli Mültecilerin Emek Piyasalarına Eşitsiz Entegrasyonu", *International Social Science Studies Journal*, 5/42 (2019): 4450

lere nazaran kısmen daha avantajlı olarak görülebilecek eğitilmiş plaza çalışanı, bankacı, eğitimci, doktor, avukat ve mühendis gibi iş kollarında çalışanlar mevcut konumlarını kaybetmeye başlamaktadır. Bunun yanında iş gücü piyasasında öteden beri dezavantajlı konumda olan eğitimsiz işçiler, göçmenler ve sığınmacılar esneklik ve güvencesizliğin toplumsal sonuçlarından daha yıkıcı bir şekilde etkilenmektedir. Standing'in üç ana başlık altında topladığı prekaryayı tanımlarken belirleyici faktör olarak kullandığı iş güvencesinin olmayışı, esnek çalışma, sosyal haklardan feragat etmeye zorlanma bireyin iş hayatı dolayısıyla da toplumsal hayat karşısındaki konumunun muğlaklığını ifade etmektedir. Bireyin toplumsal konumu üzerine yaptığımız bu gönderme akla Marks Weber'in 'sınıf konumu' kavramsallaştırmasını getirmektedir. Weber sınıfı, ortak Pazar konumuna sahip bireylerin oluşturduğu belirgin sosyal gruplar olarak tanımaktadır.³¹ Bu tanımdan hareketle sınıf konumları bireylerin benzer yaşam şekillerini, benzer tüketim alışkanlıklarını, benzer hayat görüşlerini kısacası ortak ilgi ve çıkarlarını ifade etmektedir. Bu anlamda prekaryanın yaşamış olduğu korku hali bu konumun kaybindan kaynaklı tedirginlik olarak ifade edilebilir. Yorumlarımız tutarlı ise prekaryanın sınıf olup olmadığı hakkında yapılan tartışmaların üretim ilişkilerinin yanında toplumsal statüye de feransla yapılması gerekmektedir.

Prekaryanın yaşadığı yoksunluk korkusu çalışmamızın başında ifade ettiğimiz sarı yelekliler hareketi, Yunanistan eylemleri bunun yanında çeşitli ülkelerde gördüğümüz 'occupy' hareketlerini anımsatmaktadır. Farklı eğitim seviyesi farklı etnik köken, çeşitli siyasi eğilimler ve aynı zamanda farklı dünya görüşlerinden insanlar hareketlerin itici unsuru olan temel itirazın yanında farklı kaygı ve yoksunluk itirazlarını dile getirmek için katılım sağlamışlardır. Yoksunluk açısından bakarsak toplumsal hareketi, bireylerin kendi durumlarını farklı bir grupla, kendi mevcut durumları ile ya da muhtemel gördükleri gelecekleri ile karşılaştırarak değerlendirmeleri ile ortaya çıkan motivasyonun kolektif davranı-

³¹ Ali Arslan, "Temel Soruları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2004):130

şa dönüşmesi olarak tanımlayabiliriz. Heterojen bir yapı arz eden bu hareketlerin amaçları, görüş ve iddiaları süreç içerisinde değişip evrildiğinden dolayı toplumsal hareketleri dört başı mamur bir şekilde tanımlamak da oldukça güç hale gelmektedir. Bu farklılaşma bir toplumsal hareketin kendisini ifade şekillerinde de çeşitlilik olarak kendisini göstermektedir. Kendisini eylem çeşitliliği ve ifade farklılıkları olarak gösteren bu farklılaşmalar Tilly tarafından 'eylem repertuarı' olarak tanımlanmıştır. Tilly eylem repertuarını bir grubun farklı birey ya da gruplar üzerindeki farklı iddialarını ortaya koymaları için kullandıkları araçların bütünü olarak tanımlamıştır.³² Eylem repertuarında beliren farklılaşma toplumsal hareketin içeriğindeki farklılığın bir yansıması olarak da okunabilir. Her hangi bir eylemin toplumsal hareket içerisinde sayılıp sayılmayacağı toplumsal hareketin kavramsallaştırılmasında da güçlükler oluşturmaktadır. Tilly bu anlamdaki birlikteliklerin toplumsal hareket olarak adlandırılabilmesi için hedef otoriteye yönelik kampanya, miting demeç gösteri eylemleri ve makullük, birliktelik, sayısal fazlalık ve bağlılık (MBSM) kriterleri getirmiştir.³³ Ancak makul talep, grup içi bağlılık düzeyleri, grubun sayısal çoğunluk kıstasları standartlarının muğlaklığı toplumsal hareketin teorileştirilmesinde geniş bir hareket alanı bırakmaktadır. Bu durum aynı zamanda toplumsal hareketlerin doğası gereği kolaylıkla tanımlanamayan karakterini de göstermektedir.

2005 yılında Paris banliyölerindeki göçmen eylemleri her ne kadar polis şiddetini protesto eylemi olarak başlasa da göçmenlerin sosyal haklardan mahrumiyeti, ekonomik yoksunluk ve toplumsal dışlanma gibi yoksunlukların itirazının dile getirildiği ortamlar haline gelmiştir. Benzer çeşitlilikler 1995 yılında Los Angeles şehrinde siyahların ayaklanması olayında da kendisini göstermektedir. İki olay birlikte değerlendirildiğinde bu durum kendisini dezavantajlı hisseden dışlanmış grupların politik zeminde kendilerini ifade etme çabası olarak açıklanabilir. Her ne

³² Charles Tilly, "Toplumsal Hareketler Yirmibirinci Yüzyıla Giriyor", *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*, ed. Y. Doğan Çetinkaya, (İstanbul: İletişim Yayınları,2018),145

³³ Charles Tilly, *Toplumsal Hareketler*, çev. Orhan Düz (İstanbul: Babil Yayınları,2008),17

kadar kullanımı daha eskilere dayansa bile Tilly özelinde izah etmeye çalıştığımız toplumsal hareketler olgusu ile prekaryayı birlikte düşünecek olursak prekaryayı oluşturan yapıların çeşitliliği ve yaşadıkları yoksunluk kaygısına verdikleri yanıtların farklılığı ile toplumsal hareketlerin çeşitliliği ve heterojenliği iki kavramı bir arada ele almayı kolaylaştırmaktadır. Göçmen ve sığınmacıların çoğu zaman politik bir karşılık bulmayan düzensiz tepkileri bu grupların nispeten daha kalıcı ve sistematik hareket eden toplumsal sınıflardan ziyade toplumsal halk hareketleri olarak isimlendirilmesine daha çok olanak tanımaktadır.

Prekarya ve Göçmenler

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eskiye götürülebilir. Göç hareketleri keyfi olduğu gibi çeşitli zorunluluklar neticesinde de olmaktadır. Bilinen kavimler göçünden bu yana insanlar bireysel ya da toplu olarak hayat şartlarının dayatması gibi sebeplerden dolayı çeşitli yerlere göç etmektedirler. Sanayi devrimi ile köyden kente göçün yaygınlaşması göç olgusunu araştırmaların dikkatine sunmaya başlamıştır. Comte'un toplumsal statik ve dinamiği, Marx'ın sınıf teorisi, Durkhem'in dayanışma teorisi gibi çalışmalar toplumsal yapının göç olgusu ile birlikte okunma çabalarına katkı sağlayacak çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Stoa ekolünden Immanuel Kant'a kadar süregelen dünya vatandaşlığı kavramı modern zamanlarda devlet ve millet kavramlarının dönüşümü ile ideal bir ütopya haline gelmiştir. Modern devlet yapılanmalarında bireysel ve toplu göçler belirli kurallara ve kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Ancak yine de yasal yolların zorlanması ya da yasa dışı yollarla göç hareketleri devam edegelmiştir. Bu durumdan doğan hukuki problemler de düzensiz göçmen, sığınmacı, mülteci gibi kavramların üretilmesine sebep olmuştur.

Göçmenlerin yeni gelmiş oldukları toplum ile ilişkileri de sosyolojinin başat konusu haline gelmiştir. Göçmenlerin yerleşik halk ile ya da daha önce gelmiş göçmenler ile nasıl bir ilişki kuracağı 'temas kuramı' üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Karşılaşan iki grubun birbirleri hakkındaki düşünceleri birbirlerine karşı geliştirdikleri davranışlar açısından

önemlidir. Allport teması sıklık, temas sayısı gibi nicel açılardan ele aldığı gibi statü, roller, sosyal atmosfer ve bireysel deneyimler gibi nitel açılardan da ele almıştır. Temasta bulunan grupların bu teması gönüllü ya da toplumsal ve hukuki normların yönlendirmesi ile yapıp yapmadığı temas zemininin rekabetçi ya da işbirlikçi olup olmadığı eşit statünün sağlanıp sağlanmadığı bu temas sonucu edinilen tecrübeye tayin edici bir faktördür. Bunun yanında temasın iktidar dili tarafından olumlanıp olumlanmadığı da önem arz etmektedir.³⁴ Bu değişkenler gruplar arası ilişkide işbirlikçi ya da rekabetçi tutumların gelişmesinde belirleyici olmaktadır. Rekabet kavramını Bauman ötekilik, sahip olma hakkı ve güç ilişkisi içerisinde ele almaktadır.³⁵ Rekabet kuramının göçmen ve yerleşik grup arasındaki ilişkide belirleyici rolü rekabetin doğal bir sonuç olup olmadığı, rekabetin adilliği, rekabet eden grupların ortak çıkar ve bağımlılıkları ya da kaynakların rekabetin genişlemesine katkısı gibi değişkenlerden etkilenmektedir. Bu durum doğal olarak göçmen gruplarının etnik kümelenme davranışı ile de yakından ilişkilidir. Etnik kümelenme kültürel ihtiyaçların karşılanması için olduğu gibi rekabette avantaj sağlamak için de gerçekleşebilir.³⁶ Ancak etnik kümelenme entegrasyon üzerinde olumsuz bir etki yapabileceği gibi dışlanma ve ötekileştirme eylemlerine de zemin hazırlama ihtimaline sahiptir.

Daha önce belirttiğimiz gibi göçmenler ve sığınmacılar da Standing tarafından prekaryayı oluşturan unsurlardan biri olarak sayılmaktadır. Türkiye’de Suriyeli sığınmacılar üzerinden tartışılan bu durum, sayıları üç milyonu aşan Suriyeli sığınmacıların iş gücü piyasasına etkileri anlamında dikkate değer bir husustur. Öyle görünüyor ki Suriyeli sığınmacılar işgücü piyasasının önemli aktörlerinden biri haline gelmiş ve bu piyasayı derinden etkilemeye başlamıştır. Bu kadar çok sayıda kişinin iş gücü piyasasına girişi iş bulabilme rekabetini arttırmakta ve yukarıda belirtti-

³⁴ Bkz. Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice* 262-263 erişim 21/05/2020

³⁵ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, trc. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 134-155

³⁶ Bkz. Betül Duman, “Yoğun Göç Almış Metropollerde Etniklik ve Öteki ile İlişki”, *Sosyoloji Dergisi* 3/27 (2013), 5-8

ğimiz üzere Standing'in deyimini ile ücretlerde aşağı yönde baskı oluşturmaktadır. Denizcan Kutlu; ücret baskısının ve işgücünün yeniden üretimi için ücretli iş gücü fazlasının olması gerektiğini ifade etmektedir. Yedek iş gücü ile ücret rekabeti artacak, kayıt dışı ve güvencesiz çalışma koşulları yaygınlaşacaktır.³⁷ Bu durum da emeğin hem maddi hem de maddi olmayan kazançlarını güvencesiz hale getirmektedir. Bu anlamı ile Suriyeli sığınmacılar Türkiye'deki iş gücü piyasasını oynak hale getirerek mevcut yerli çalışanların iş güvencesini tehlikeye atmaktadırlar. Başka bir deyişle Suriyeli sığınmacılar Türkiye'deki çalışan işçi sınıfının prekaryalılaştırılmasına sebebiyet vermektedirler.

Benzer bir şekilde Standing prekaryanın yaşadığı güvencesiz ortamın tepkisini başka bir prekarya olan göçmenlere yönlendirdiğini ifade etmektedir.³⁸ İş güvenliğinin ve iş garantisinin tehdit altında olduğunu hisseden prekarya, sorumluluğu istihdam politikalarında bulunduğu kadar göçmenlerde de bulmaktadır. Bu durum prekaryanın kendi içerisinde de mücadele içerisinde bulunduğu anlamına gelmektedir. "Prekarya içerisindeki bir grup karşı karşıya olduğu kırılabilirlik ve onur kırıcı davranış nedeniyle bir başka grubu suçlayabilir."³⁹ Bu suçlama hadisesi kendi yaşam koşullarından memnun olmayan prekaryanın yaşadığı bölgeye gelen bir başka prekarya grubunun kendi kısıtlı olan imkanlarını elinden alacağına dair bir kuşku ve korku duyduğu anlamına gelmektedir. Aynı ya da benzer ekonomik ve sosyal yapıya ait olan gruplar bu yapının ürettiği problemleri birbirlerine karşı duydukları kırılabilirlik ve gerilimler dolayısıyla birbirlerine mal etme eğiliminde bulunmaktadır.

Bu durum prekaryanın homojen bir statüsünün bulunmadığını daha iddialı bir tanımlama ile bir statüsünün bulunmadığını göstermektedir. Geçici işlerde çalışan bir kişi ile üniversite mezunu işsiz, yaşam koşullarından dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan bir göçmen ile güvence-

³⁷ Denizcan Kutlu, *Türkiye'de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu* (Ankara: Notabene Yayınları, 2015), 55

³⁸ Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 166

³⁹ Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 49

siz ve sözleşmeli çalışan bir özel sektör elemanı arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Ancak her bir grubun ortak kaygısı geleceklerine dönük bir garantinin bulunmamasıdır. Bu da modern yaşam koşullarının getirdiği güvencesizlik olarak adlandırılabilir. Ancak acaba bu güvencesizlik durumu Standing'in ifade ettiği gibi ekonomik zeminde hak kayıpları temelli bir problem midir? Yoksa soruna sadece iktisadi teoriler açıdan bakmak meselenin sadece bir yönünü mü göstermektedir?

Bauman göçmen ve mülteci sorununa post-modern çağın, O'nun deyişiyle 'akışkan modernite'nin zemininde yaklaşmaktadır. Günümüz toplumları çok süratli değişkenlik gösterdiklerinden dolayı, kalıcı ve katı bir yapının bulunmamasından dolayı Bauman açısından günümüz toplumunu nitelendiren en temel vurgu akışkanlık olmaktadır.⁴⁰ Değişmeyen tek şey değişimdir ifadesini hatırlatan akışkanlık durumu mevcut hale dair herhangi bir tanımlama ve kısıtlamada bulunduğumuz anda kendimizi yeniden konumlandırma ve biçimlendirme ihtiyacı içerisinde bulduğumuz bir belirsizlik halini işaret etmektedir. Bu anlamı ile akışkanlığın sistemli yapılardan bireysel yaşama uzanan geniş bir skalada etki ettiği ortaya çıkmaktadır. Akışkan koşullar altında yaşamak tam bir belirsizliğin hakimiyeti altında yaşamak anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle dünyanın herhangi bir yerinde yöresel sonuçlar vermesi beklenen herhangi bir olumsuzluk evrensel anlamda bir sonuç doğurarak küreselleşme potansiyeline sahiptir. Bu durum savaşlar, ekonomik krizler ve salgın hastalıklar gibi küreselleşme potansiyeli taşıdığı anda evrensel bir korku üretme etkisini üzerinde barındıran her türlü olumsuzluk için dile getirilebilir. Bauman'ın deyişiyle "Küreselleşmiş bir gezegende bu durum evrenseldir, kimse bundan doğacak sonuçlardan muaf değildir."⁴¹ Bu durum ülkelerin güvenliği ön plana çıkartan politikalar uygulamasına da sebebiyet vermektedir.

⁴⁰ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, trc. Sinan Okan Çavuş (İstanbul: Can Yayınları, 2019), 12-13

⁴¹ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 18

Güvenlikçi politikaların ön plana çıkardığı bir başka güvensizleştirici durum göçmenlerin mülteci kamplarında, geçici işçilerin gettolarda ikamete zorlanmasıdır. Mülteci kampları ve gettolar ötekileştirme ve enterne etme politikalarına maruz kalan 'ötekiler'in toplanma alanına dönüşmektedir. Bauman'ın ifadesi ile "Mülteci kampları haritadaki tüm yolların tükendiği ve tüm hareketin duraklatıldığı bir aktarma durağıdır. Mülteci kampı adındaki bir yere atanmanın tek anlamı diğer tüm makul yerlerin yasak bölge ilan edilmiş olmasıdır. Bir mülteci kampı üyesi olmak demek bir yabancı, farklı bir beden, dünyanın geri kalanı için davetsiz bir misafir olmak demektir. Kısacası insanlığın geri kalanının paylaştığı dünyadan tahliye edilmiş olmaktır."⁴² Bu anlamı ile mültecilerin ayırt edici özelliği yersiz ve yurtsuz olmalarıdır. Fiziksel olarak işkâl ettikleri konum kalıcı olmadığından dolayı bir yer ya da yurt olmaktan çok uzaktır. Mülteci kamplarının bu yapısı önceden programlanmış belirli bir amaca yönelik kalıcı bir geçiciliğin oluşmasına katkı sunmaktadır.

Prekaryaya ve Göçmen Karşıtlığı

Göçmen sorunu ya da göçmen karşıtlığı sorunu sadece iktisadi verilerle izah edilemez olup ekonomik problemleri aşan kültürel ve sosyal alanda yaşanan değişimlerle de yakından ilişkilidir. "Temeli sosyal, siyasi ya da ekonomik kurumsal sorunlara dayanan göçmen karşıtlığı ya da yabancı düşmanlığının artışı önemli bir payı sınırları daha da geçişken hale getiren küreselleşmenin etkisi ile dünyanın fakir bölgelerinden düzensiz ve kontrolsüz göç oluşturmaktadır."⁴³ Çeşitli ekonomik sorunlarla ülkelerin refah toplumu özelliğinde yaşanan problemler, ülkelerin yerli halkları arasında gelecek kaygısı ve sosyal güvensizlik duygusunu pekiştirmektedir. Ülke içerisinde yaşanan işsizlik gibi pek çok sosyo-ekonomik problem göçmenlerin suçlanmasına, göçmenlerin öngörülebilir refah devletinin zarar görmesi ve belirsizliklerin artmasının sorumlusu olarak görül-

⁴² Zygmunt Bauman, *Bu Bir Günlük Değildir*, trc. Didem Kizen (İstanbul: Jaguar Kitap, 2014), 226-227

⁴³ Fatma Yılmaz, *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2008), 2

mesine sebebiyet vermektedir. Ancak ülke dışından gelerek kendi işlerini ellerinden alma riski taşıdığı için göçmelere karşı düşmanca tutum takındığı söylenen topluluklar bulunsun bile Alkan; '2008 ekonomik krizi sonrası baş gösteren tutuculuğun arkasında ekonominin olduğunu iddia etmektedirler. Bu görüş, her ne kadar ekonomik zorluklar sonrasında bir ülke vatandaşlarının, dışarıdan gelerek kendi işlerini ellerinden alma potansiyeli taşıyan göçmenlere karşı gösterebileceği tutum göz önüne alındığında akla uygun düşse de krizden en çok etkilenen Avrupa ülkelerine bakıldığında bu tezin karşılığının olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu durumu açıklamak için sadece ekonomik sebeplere bakmak yeterli değildir.' diyerek sorunun sadece ekonomik kaygıyla yönlendirmediğini güvenlik kaygısı, sınıflandırma eğilimi, eşit görmeme, düşük eğitim seviyesi, medyanın yaydığı stereotipler, kimlik kaybı korkusu gibi birçok kaygıyı içinde barındırdığını ifade etmiştir.⁴⁴

550
OMÜİFD

Bu anlamda göçmen karşıtlığı bir şekilde toplumların algı dünyasında karşılığı bulunan bazı korkuların açığa çıkması olarak yabancı düşmanlığı şeklinde ifade edilebilir. Saracalı bu korkuların gerçekliği kanıtlanmamış korkular olmasının yanında farklı din, kültür, etnik köken ya da millete ait olan kişilere karşı negatif duygu ve düşünce beslemeye sebebiyet verdiğini belirtmiştir.⁴⁵ Toplumun göçmen karşıtlığı, Saracalı'nın ifadesini dayanak kabul edersek, çoğu zaman gerçeği yansıtmadığı gibi yanlış anlamalara ve yanlış inançlara dayanmaktadır. Bu durum da yukarıda Alkan'dan alıntılıdığımız sınıflandırma eğilimi, eşit görmeme, düşük eğitim seviyesi, medyanın yaydığı stereotipler, kimlik kaybı korkusu gibi kaygıların etkinliğini göz önüne sermektedir. Ancak bu ve benzeri kaygılar göçmenlerde de bazı etkiler üretmektedir ki bunun başında gettolaşmak gelmektedir. "Gettolaşma olarak ifade edildiği şekilde, etnik

⁴⁴ Mustafa Nail Alkan, "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi ve Popülizm", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kimlik ve Göç Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiri E-Kitabı, 16-18 Aralık 2019, 48-60, erişim 06/04/2020

⁴⁵ Murat Saracalı, "Zenofobi (Yabancı Düşmanlığı) ve İslamofobi Sorunları Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Göç Sorunlarına Yaklaşımı", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kimlik ve Göç Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiri E-Kitabı, 16-18 Aralık 2019, 120. erişim 06/04/2020

azınlıklar ve göçmen gruplar kendi kültürel çevrelerini sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını hissettikleri bir ortamda daha sağlamlaştırılmaya başlamaktadır.”⁴⁶ Ancak dışlanmaya ve ötekileştirmeye karşı bir savunma mekanizması olarak başvurulan gettolaşma, sosyal entegrasyonu engellediği gibi göçmenlerin yaşadıkları toplumun değerlerine de yabancılaşmalarına sebep olmakta buna mukabil haklarında çıkan dışlayıcı ve düşmanlaştırıcı söylemlerin artmasına sebebiyet veren bir kısır döngüye dönüşmektedir.⁴⁷

Geldikleri toplumlara göre nispeten daha elverişli yaşam koşullarına sahip olmak için göç eden göçmenler, toleransla ya da memnuniyetsizlikle karşılanabilirler. Her iki durumda da göçmenler hakkındaki temel yargı onların mevcut topraklarda bir yabancı, bir öteki olma durumlarıdır. Simmel yabancı tanımını sosyal mesafe kavramı temelinde ele alarak yabancıyı belirli bir mekân ya da sosyal ortam içerisinde bulursa dahi oraya ait olmamasına bağlayarak, oraya ait nitelikleri barındırmayan ya da oraya ait olmayan nitelikleri barındıran kişi⁴⁸ zemininde ele almıştır. Bu anlamı ile göçmenler ve yabancılar modernliğin öngörülebilirlik niteliğini temelden tehdit eden bir karakter taşımaktadırlar. Simmel’in kültürel referanslı yabancı tanımını dayanak kabul edersek yabancı, öngörülme ya da ön yargıyı mümkün kılan ortak zeminin dışında bulunduğu dolay kaygan, tekinsiz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer bir şekilde Bauman yabancı hakkında; “Modern yabancıların yakışmadığı şey düzen vizyonuydu. Yabancıların semantik yetersiz ve/veya aşırı belirlenimleri net bölünmeleri yozlaştırdı ve işaret direklerini bozdu. Kesinlik ve açıklığın hakim olması gereken yerde yabancılar belirsizliği

⁴⁶ Yılmaz, *Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, 3

⁴⁷ Bkz. Hasan Hüseyin Aygül, “Seküler Çok Kültürlü Avrupa’da Müslümanlar: Birlikte Yaşamak Mümkün mü?”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/22 (Aralık 2017): 57-76 Fatma Yılmaz, *Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2008), 3, 98-99, 111

⁴⁸ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, trc. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 149

yaydılar.”⁴⁹ demektedir. Yabancıнын toplumsal planda görünür olması, kesinlik ve belirlenebilirliğin ortadan kalkması, yerine esnekliğin ve öngörülemezliğin hâkim olması demektir. Bauman’ın ifadelerini dayanak kabul edersek yabancı literal ya da zımni bir konsensüse dayalı olan toplumsal yaşama zarar verebilecek ya da bu konsensüsü zayıflatacak bir vakıa olarak algılanabilmektedir. Bu anlamda yabancı modern düşüncenin düzenleme ve kontrol altına alma çabasına pasif veya aktif olarak direnç göstermektedir.

Göçmenin sürekli ya da geçici olarak kalacağı yere kabul edilmesi göçmen hakkında asgari düzeyde bir bilgi seviyesinin olduğunu göstermektedir. Bu durum göçmen ile ev sahibi arasında farklı bir iktidar ilişkisi olduğu anlamına gelmektedir. Derrida yabancıнын bir dost olarak karşılanması için koşulların bulunması gerektiğini söyleyerek yabancıyı kabul edenin ya da sığınma hakkı verenin ev sahibi olarak kalması gerektiğini bunun da yabancı üzerinde bir iktidar oluşturmak anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁵⁰ İktidar bilgi aracılığı ile göçmene karşı kontrol mekanizmaları kurmak anlamına gelmektedir. Göçmen hakkında bilgi yabancıнын kabulünün ön koşulu olmaktadır. Bu durum ev sahibinin iktidarını güçlendirmektedir. Bu iktidar göç hareketlerinde kimin göçmen, kimin geçici sığınmacı, kimin siyasi sığınmacı ya da kimin geçici işçi statüsünde sayılacağıнын ve bu durumun hangi şartlarda ve ne kadar süreceğinin belirlenmesinde kendisini açık bir şekilde göstermektedir.

Suriyeli sığınmacıların ne zaman döneceklerinin belli olmaması, göçmenlerin ve geçici işçilerin nihai statüsü hakkındaki belirsizliğin devam ediyor olması yukarıda belirttiğimiz koşullu kabul ve bu kabulün oluşturduğu iktidar ilişkisine zarar vermektedir. Hükümetlerin göçmen politikaları ya da aile birleşmeleri yolu ile koşullu kabulün ortadan kalkması göçmenler ile ev sahipleri arsındaki konsensüse dayanan iktidar

⁴⁹ Zygmunt Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çevr. İsmail Türkmen, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 32

⁵⁰ Jacques Derrida, “Konuksev(-er/-mez-)lik” Jacques Derrida ile Birlikte Pera Peras Poros, çevr. Ferda Keskin-Önay Sözer, edit. Fidan Eroğlu (İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012), 10

ilişkinini ortadan kaldırmaktadır. Bu belirsizlik de toplumda göçmen karşıtlığı ve daha geniş bir ifade ile yabancı karşıtlığını körükleyen başat aktörlerden biridir.

Simmel'in yabancı tanımı ve Derrida'nın konukseverlik tanımı prekarya kavramının ana dayanak noktasını oluşturan güvensizlik ve korku algısı ile birlikte düşünüldüğünde modernitenin merkezine tekinsizliği ve güvencesizliği yerleştiren yaklaşımları hatıra getirmektedir. Giddens'in "ontolojik güvenlik"⁵¹ kavramı çerçevesinde şekillendirdiği modern toplum eleştirileri, Baudrillard'ın "yoksunluk ve süreksizlik"⁵² üzerine bina ettiği ontolojik kaygı durumu Bauman'ın "Akışkan Modernite"⁵³ adlı çalışması, güvencesizlik halinin modern toplum ile iç içe olduğunu işaret etmektedir. Ancak Standing çalışmasında prekaryanın esnek ve güvencesiz yaşam koşullarının oluşturduğu bir sınıf olduğunu ifade ederek konuyu eko-politik bir zemine taşımaktadır. Bu belirleme prekaryayı daha politik bir zeminde ele alma olasılığı sağlamaktadır. Ancak prekaryanın toplumsal bir sınıf olduğu iddiasına dayanak olan bu eko-politik yaklaşım prekaryanın toplumsal bir sınıf olmasından ziyade bireyin tecrübe ettiği toplumsal güvencesizliği işaret etmektedir.

Prekarya, Yabancı Düşmanlığı Ve Varoluşsal Kaygı

Toplumsal güvencesizlik, bireyin geleceğe dair öngörülerde bulunmak için kullandığı sabitenin artık kullanışlılığının kalmamasından dolayı ortaya çıkan bir kaygı halidir. Bu da toplumun dinamiklerinin tahmin edilenin ötesinde bir akışkanlık ve esneklik içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Bu hal daha önce belirttiğimiz üzere en yalın hali ile Bauman'ın akışkanlık tanımında içerilmektedir. Akışkanlık herhangi bir maddenin kendi üzerine uygulanan bir basınç ya da güç sonucunda bu güce karşı bir direnç geliştiremeyerek güç uygulandığı süre içerisinde

⁵¹ Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity* (Clifornia: Stanford University Press, 1991), 35-70

⁵² Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, trc. Hazal Deliceçaylı-Ferda Kesin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008), 76-77

⁵³ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, trc. Sinan Okan Çavuş (İstanbul: Can Yayınları, 2019)

şekil ve konum değiştirmesidir. Fakat katı maddeler bağları kuvvetli olduğundan kendilerine uygulanan güce karşı direnebilmektedirler.⁵⁴ Ancak Giddens güvencesizliğin ve korkunun modernliğin doğal sonucu olan küreselleşmenin riski arttırmasından ziyade yaygınlaştırmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Riskin küreselleşmesi, rastlantısal riskin küreselleşmesi yaygınlaşmış risk bilgisi gibi kriterlerle korkunun riskin artışından çok riskin yaygınlaşmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁵⁵ Giddens'in bu yaklaşımı akışkanlıktan ziyade yaygınlığı ön plana çıkarmaktadır. Bu kadar yaygınlaşan risk algısı sonucunda birey muhtemel risklere karşı daha dayanıklı hale gelebilmek için katı ve adaptasyonu zorlaştıran yapılardan ziyade akışkan ve değişime açık ancak bir o kadar da riskli yapıları tercih etmektedir.

Bauman'ın ifadesi ile katı ve akışkan arasındaki temel fark katıların mekânsal boyutları olduğundan dolayı zamanın etkisini nötralize etmeleridir. Bu anlamı ile katıların zaman boyutu ile ilişkisi ikincil plandadır, onlar daha çok mekanla ilişkilidirler. Baudrillard katılığın toplumsal statüde oynadığı rolü izah etmek için "Maddi boyuta sahip olan nesnelere öncelikle dayanıklı olmaları beklenmektedir, çünkü bu sayede toplumsal statünün kalıcı kılınabileceği düşünülmektedir. Bu varsayım geleneksel toplumlar için geçerlidir çünkü öyle bir çevrede devralınan miras ait olunan toplumsal konumun ulaştığı düzeyi göstermektedir."⁵⁶ demektir. Ancak alıntıda da anlaşılacağı üzere geleneksel toplumlarda geçerli olan bu anlayış akışkanlığın belirleyici olduğu toplumlarda ilgi alanları, trendler ve moda gibi değişken unsurlar tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Bu anlamda trendler ve eğilimlerin takip edilmesi statükonun korunması değil zamanın yakalanması ile ilgilidir. Bauman da akışkanlığı doğrudan zamanla ilişkilendirerek "Oysa akışkanlar belirli bir şekli uzun zaman koruyamazlar; her an şekil değiştirmeye hazırdırlar.

⁵⁴ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 25-26

⁵⁵ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları* çev. Ersin Kuşdil, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), 113-114

⁵⁶ Jean Baudrillard, *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri*, trc. Oğuz Adanır-Ali Bilgin (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009), 34

Dolayısıyla, akışkanlarda önemli olan, boşlukta kapladıkları yerden çok, zamanın akışıdır.”⁵⁷ diyerek Baudrillard’ın trend ve eğilimlerin değişikliği tanımlamasını akışkanlığın doğası ile ifade etmiştir. Akışkanlık belirli bir durum ve konumu muhafaza edememesinin yanında esneklik ve hareketlilik yönünden avantajlı bir konuma sahiptir. Bu anlamda Bauman, moderniteyi “katı olanı eritme ve onu akışkanlaştırma faaliyeti”⁵⁸ olarak tanımlamaktadır. Benzer bir biçimde Baudrillard “Modaya özgü biçimsel mantık bütün ayırıcı toplumsal göstergelerin her geçen gün daha da hızlı bir şekilde değişmesini sağlamaya çalışmaktadır. Göstergelere kazandırılan bu biçimsel oynaklık toplumsal yapılarda (mesleki, politik, kültürel) görülen gerçek bir hareketliliğin sonucu değildir.”⁵⁹ diyerek toplumsal yapıdaki iniş çıkışlara koşut olarak belirleyici göstergelerin de sürekli değişip dönüştüğünü ifade etmektedir.

17. ve 18. yüzyıl düşüncesi genel anlamı ile kendilerine miras kalan değişime ve dönüşüme inatla direnen katı sistematik yapıların erozyona uğratılması olarak ifade edilebilir. Nietzsche kendi şairane üslubu ile ‘doğrucu insan’ın gerçeklik için nihai bir temelini olmadığı gibi mutlak ve evrensel bir gerçekliğinde bulunmadığını ifade etmektedir.⁶⁰ Giddens da bu belirsizliği; “Batı modernliğinin yaratıcılarının eski dogmaların yerine koyacak kesinlikler aramalarına karşın modernlik etkin biçimde kuşkunun kurumsallaşmasını içermektedir.”⁶¹ şeklinde ifade etmektedir. Ancak Bauman “Bütün bunların katıları toptan yok etmeyi ve kurduğumuz cesur yenedünyayı katılardan azade bir yer yapmayı değil dünyayı yeni ve daha gelişmiş katılara uygun hale getirmeyi amaçladığını akıldan çıkarmamak gerekir.”⁶² diyerek modernitenin amacının dünyayı önceden kestirilebilir katılarla yeniden inşa etmek olduğunu ifade etmektedir. Benzer bir biçimde Baudrillard trend ve eğilimlerin belirli kalıpların dışı-

⁵⁷ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 26

⁵⁸ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 27

⁵⁹ Jean Baudrillard, *Gösterge Ekonomi Politikliği Hakkında Bir Eleştiri*, 36

⁶⁰ Friedrich Nietzsche, *Anlakin Soykütüğü*, çev. Ahmet İnam (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1998) 142

⁶¹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), 158

⁶² Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 26-27

na çıkma eğilimlerinin yanında kendilerinin de kalıplar ve katılıklar ürettiğini dahası farklı bir katılığın kaynağı olduğunu "Sıklıkla döngüsel bir özelliğe sahip, gözle görülür değişiklikler aracılığıyla nesnelere, giysiler ve fikirler düzeyinde toplumsal ilerlemenin gerçek anlamda nasıl gerçekleşeceğine keyfince karar veren modanın bizzat kendisi toplumsal bir atalet unsurudur."⁶³ sözleri ile belirtmektedir. Katıların eritilme faaliyetini açıklamaya devam eden Bauman akışkanlığı eldeki mali değerlerin rasyonel kullanımını engelleyen ev, aile ilişkileri, etik sorumluluklar gibi etkilere arındırma süreci olarak tanımlamaktadır.⁶⁴ Akışkanlığın ve belirsizliğin onaylanması bağlamında Küçükalkap mutlak bir geçekliğin oluşa karşıt olarak konumlandığını belirterek akışkanlığın yaşamın olduğu gibi belirlenmesi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵ Doğal olarak bu süreç dayanıklı yapıları ve toplumsal ilişki bağlarını kopardığından dolayı bireyi dış etkenlere karşı savunmasız hale de getirmektedir. Dış etkilere karşı toplumsal savunma mekanizmalarının etkisini kaybetmesi prekaryanın kaybettiği ya da hiç elde edemediği sosyal, siyasi vb. hakları için mücadele etmeyerek kendisini yeni duruma adapte etmek için bir tür otokontrol, başka bir deyişle iç motivasyon geliştirmesine sebebiyet vermektedir. Benzer bir şekilde Beck risk toplumunda "Zararlı bir sonuç başka sonuçların riskleri dramatikleştirerek savunulabiliyor (örneğin iklim değişikliğinin dramatikleştirilmesi nükleer enerjinin risklerini asgarileştiriyor)."⁶⁶ diyerek risk toplumunun standartlaşan bir seviyede kendilerini risk tanımları ile belirlediklerini ifade etmektedir.

Katı yapılardan özgürleşen birey için ödenmesi gereken bedel kendisini savunmasız ve yalnız hissetmesi olacaktır. İnsanların kendilerini güvende hissedecekleri sosyal yapıların azalması bireyin geleceğini kendi karar verdikleri şekilde özgürce belirledikleri anlamına gelmemektedir. Piyasa koşulları olarak adlandırılan yapılar bireyin yaşantısındaki

⁶³ Jean Baudrillard, *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri*, 36

⁶⁴ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 28

⁶⁵ Kasım Küçükalkap *Nietzsche ve Postmodernizm*, (İstanbul: Kibele Yayınları, 2017), 127

⁶⁶ Ulrich Beck, *Risk Toplumu*, çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 40

etkisini geleneksel yapıların etkisinin azalması ile daha da belirgin hale getirmektedir. Foucaultcu bir terminoloji ile ifade etmek gerekirse iktidar etkisini makro düzeyden mikro düzeye indirgeyerek bireyselleştirmiştir. Belirleyiciliğini bireysel hayata kadar indirgeyen modern hayat şartları geleneksel yapılardan farklı olarak katı değil akışkan olduklarından dolayı bireyin kendi hayatı hakkında önceden belirlemeye çalıştığı tüm standartlar hem niceliksel hem de niteliksel olarak değişmektedir. Baudrillard bu durumu “Toplumsal statüdeki iniş çıkışlara koşul olarak ayırıcı göstergelerin de sürekli değişmesi gerekmektedir. Şu sınıfın şu nesne kategorisiyle değişmez bir ilişki kurduğunu söyleyebilmek artık mümkün değildir, zira bütün sınıflar değişime boyun eğmek zorunda kalmaktadır.”⁶⁷ şeklinde ifade etmektedir. Birey açısından yapılması gereken bu belirsizlik şartları altında yaşamı hakkında kararlar alarak stratejiler belirlemekten ziyade mevcut akışkanlığı takip etmek ve süreç tarafından belirlenmeye razı olmaktır.

Bauman’ın akışkan modernitesinde merkezilikten uzak, belirsiz ve sürekli değişen dünyada mülteciler, ötekiler ve yabancılar bu belirsizlikten ziyadesiyle etkilenmektedirler. Katı yapıların ve sistemlerin bu denli akışkan hale geldiği bir dünyada ben ve öteki arasındaki sınırların da muğlak ve silik hale gelmesi beklenebilir. Zira çeşitli zaman ve mekanlarda ötekiye, yabacıya dair dışlama, yok sayma ya da yok etme eğilimi gözlemlenmiştir. Peki ama bu tür bir yaklaşımın reva görüldüğü öteki ve yabancı kimdir? Bauman yabancıların basit anlamı ile bilinmeyen, tanınmayan bir kişi olmadığını, yabancıların büyük bir oranda bilindik, tanıdık bir kişi olduğunu belirtmiştir. “Bir kişinin yabancı olarak tanımlanması için onun hakkında birkaç şey bilinmelidir. Öyle ki yakın çevremizde görüş alanımız içerisinde olmalı ve benim yaşadığım dünyanın içinde yaşamalıdır.”⁶⁸ Levinas da “Yoksul, yetim, yabancı olarak da nitelenen ve etik sorumluluğa çağırın ötekinin o kadar da yabancı olamayacağı şek-

⁶⁷ Jean Baudrillard, *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri*, 34

⁶⁸ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, trc. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 66

linde yeni bir paradoksla karşılaşmaktayız.”⁶⁹ demektedir. Levinas etik zeminde ötekinin bir yabancı ya da yabancının bir öteki olarak algılanamayacağını ifade etmektedir.

Bu anlamda yabancı, hakkında hiçbir şey bilinmeyen değil hakkında kısıtlı şeyler bilinen kişidir. Hakkında hiçbir şey bilinmeyen ancak belirsiz bir ‘şey’ olarak, bir ‘hiç’ olarak tanımlanabilir. Bu anlamı ile yabancı ne tam anlamı ile ortak mekânı paylaştığımız bir komşu ne de hiçbir paylaşımımız olamayan bir ‘şey’dir. Ya da her iki durumun rahatsız edici bir karışımıdır. Fiziksel olarak aynı mekânı paylaştığımız için komşu, ulaşamayacak kadar uzak oldukları için bir ‘şey’ konumundadırlar. Dolayısıyla yabancı tehdit üretmese dahi potansiyel tehdit algısının nesnesi halindedir. Bu anlamı ile yabancılar önceden kestirilemez başka bir tabirle akışkan olduklarından dolayı tekinsizdirler. Bauman’ın deyişiyle değişkenliğin süreklilik kazandığı bu dünyada kaygı, yabancı korkusunu gündelik yaşamın her köşesine yaymıştır.⁷⁰ Günümüzde yabancı sorununun başlıca aktörleri mülteciler, geçici sığınmacılar ve göçmenlerdir. Bauman’ın deyişiyle “Küresel sınırın insani atığı olan mülteciler, yabancıların cisimleşmiş halidir, onlar mutlak yabancılardır. Her yerde hınç ve nefretle karşılanırlar. Bizzat kendileri her yerde yersizdirler. Bu insanlar kapımızı çalıp güvenliğimizin tam da ne kadar güvensiz, rahatlığımızın ne kadar dayanıksız ve korunmasız olduğunu, huzurumuzun ve dinginliğimizin ne kadar yetersizce korunduğunu hatırlatırlar.”⁷¹ Bu anlamı ile Standing’in yukarıda alıntıladığımız şekilde söylediği gibi göçmenler yersiz ve yurtsuz nostaljikler olarak tanımlanabilir. Herhangi bir yere ait olmadıkları, olamadıkları için yurtsuz, herhangi bir devlet güvencesine sahip olmadıkları için de devletsizdirler. Başka bir deyişle yeryüzünde yer değiştirdikleri için değil bir yere sahip olmadıkları için yersiz ve

⁶⁹ Duygu Türk, *Öteki, Düşman, Olay Levinas, Schmitt ve Badiou’da Etik ve Siyaset*, (İstanbul: Metis Yayınları,2013), 94-95

⁷⁰ Zygmunt Bauman, *Postmodernite ve Hoşnutsuzlukları*, trc. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 22

⁷¹ Zygmunt Bauman, *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, trc. Funda Çoban-İnci Katırcı (Ankara: DE Kİ Basım Yayım,2010), 37-38

yurtsuz olarak tanımlanmaktadır. Bu yurtsuzluk algısında hükümetlerin sınırları kapatma kararları, göçmen karşıtı politikaları ve entegrasyon programlarının da ciddi etkisi bulunmaktadır.

Göçmenlere karşı geliştirilen dışlama ve ötekileştirme küresel çapta bir uygulama haline gelmektedir. Bu anlamda göçmeler kendi türüne bir yabancı, bir öteki olarak bakan insan türünün ötekileştirme eyleminin nesnesi haline gelmektedir. Değişimin belirleyiciliğinin oluşturduğu belirsizlik zemininde modern dönemin mümkün olan teorik ve pratik mükemmelliğe ulaşma gayreti ulaşılabilir bir nihai amacın ve bu amaca ulaşma gayretinin son bulması ile yer değiştirmiştir. Bauman'ın ifadesi ile "Katı aşamadaki modernitenin kalbinde geleceği kontrol etmek ve kesinleştirmek yatıyorsa, 'akışkan' dönemde hedef geleceğin ipotek altında olmadığına garantilenmesine ve geleceğin getirmesi ümit edilen ve önünde sonunda getireceği kesin olan ne olduklarını hala göremediğimiz meçhul ve bilinmez fırsatlardan öncelikli bir şekilde yararlanma tehdidini savuşturmaya kaymıştır."⁷² Başka bir deyişle içine nüfuz etmeye, dönüştürüp değiştirmeye direnen modern yapının insan irade ve özgürlüğüne müdahalesi korkusu akışkan modern çağın motivasyonuna dönüşmektedir. Modernizmin sabit, önceden belirlenmiş bir rota içerisinde sunduğu 'mükemmellik' günümüzde kendisini gereksiz kılacak şekilde göreceli ve akışkan hale gelmiştir. Modernitenin kendisinden önceki yapıları ortadan kaldırırcasına daha katı ve dayanıklı yapılar kurması sonucunda günümüzde muhtemeldir ki modernitenin kurduğu yapılara ahlaki değer zeminini oluşturduğu dünyanın gerçekleşmemesinden kaynaklı hayal kırıklıkları ile modernitenin katı sabit yapıları da erozyona uğramaktadır. Lyotard modern yapıların kendilerine yüklenen anlamı taşımadıklarını ifade ederek "Bunların kuralları kendi içerisinde kendi meşruluklarını tartışmazlar ama açık ya da örtük bir anlaşmanın nesnesidirler."⁷³ diyerek çağımızda herhangi bir yapının kendisini meşrulaştıramayacağını ifade

⁷² Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 13-14

⁷³ Jean François Lyotard, *Postmodern Durum*, çev. Ahmet Çiğdem (Ankara: Vadi Yayınları, 1997). 31-32

etmektedir. Bauman bu yapıların çözülmesini; “Şu anda değerli olan şey; çözülmesi kolay bağların, geri alınabilecek taahhütlerin ve ömrü oyun süresinden daha uzun olmayan, hatta bazen daha kısa süren oyun kurallarının yanı sıra her şeyi tersine çevirebilme, bir kenara atabilme ve bırakıp gidebilme kolaylığıdır.”⁷⁴ Şeklinde ifade etmiştir. Bauman’ın bu tespitleri yaşadığımız zamanda her şeyin ya tamamen ya da büyük oranda sürekli bir değişim içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Bauman’ın akışkanlık tanımlaması modernizmin evrensellik, rasyonalizm, hümanizm ve hatta ilerlemecilik gibi temel iddialarına radikal bir eleştiri olarak okunabilir.

Bu anlamda sadece geçimimizi sağlama ya da geleceğimizi garanti altına alma koşulları değil takip ettiğimiz günceller, ilgi alanımızı belirleyen konular, bireyi ve dünyayı etkileyen koşullar sürekli bir belirsizliğin içerisinde. Bu belirsizlik onları tanımlama, belirleme ve yönlendirmeyi de hayli güç hale getirmektedir. Bauman’ın iddiaları ışığında güvencesizlik modern düşünceye itiraz olarak konumlanmış göreceli, değişken ve sabit katı yapıları itiraz eden düşünce yapısının özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Standing, “Prekaryanın yaşadığı güvencesiz koşullara verilen popülist tepkinin çareyi, kabahati kısmen yasadışı göçmenlere atmakta buluyor.”⁷⁵ demektedir. Öyle görünüyor ki prekarya kendi yaşadığı belirsizlik ve yoksunluktan dolayı gene kendisi gibi prekarya durumunda yaşamak mecburiyetinde kalan insanları suçlamaktadır. Bu durum daha sınıf bilincinin gelişmediği ile izah edilmeye çalışılsa bile Bauman ve Baudrillard’ın belirsizlik ve akışkanlık teorileri prekaryanın çevresinin varoluşsal bir tekinsizlikle çevrili olduğunu göstermektedir. Bu tekinsizliğin ürettiği öfke ve kızgınlık hali stratejik hedefleri tam belirlenmemiş olan toplumsal hareketlere dönüşmektedir. Bu durumda Standing’in güvencesizlik üzerine temellendirdiği prekarya toplumsal bir sınıf olmaktan ziyade çağ-

⁷⁴ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 16

⁷⁵ Guy Standing, *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*, 166

mız düşüncesinde yapısal olarak bulunan güvencesizliğin eko-politik bir ifadesi olarak görülmektedir.

Sonuç

Standing'in tartışma hayatına sunduğu prekarya, yaşam koşullarının sunduğu belirsizliklerden en az şekilde etkilenmek için sosyal, politik vb. birçok haktan istekli değil ama bilinçli olarak feragat etmektedir ya da ettirilmektedir. Prekaryanın haklarından mahrumiyetini sistemli ve etkili bir şekilde engelleyecek sivil ve sosyal yapılardan mahrum olması bu mahrumiyetlerin oluşturduğu belirsizlik ortamını daha katmerli bir hale getirmektedir. Öyle ki prekaryanın içerisinde yaşam koşulları ve sosyal, siyasal yoksunluk açısından en dezavantajlı konumda yer alan göçmenler ve sığınmacılar piyasaya yedek iş gücü olarak hizmet vermekte, bu durum da ücret rekabetini arttırarak prekaryanın ekonomik ve sosyal mahrumiyetinin artmasına vesile olmaktadır. Ancak Standing'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere prekarya sadece göçmen ve sığınmacılardan oluşmamaktadır. Kol gücüne dayalı işçiler, mavi yakalı olarak tabir edilen teknisyen ve teknikerler, beyaz yakalı olarak tabir edilen yüksek eğitilmiş mühendis, doktor, eğitimci, avukat gibi mesleklerde çalışanlar da prekarya tanımının içerisine girmektedir. Tüm bu farklı meslek gruplarını ortak bir payda altında toplayan düzlem çalışanların iş güvencesinden mahrum olmaları ve gelecek kaygısı taşımalarıdır. Güvenceden mahrumiyetin oluşturduğu ücret düşüşü mevcut durumda birçok haktan mahrum durumda olan prekaryanın öfkesini göçmenler ve sığınmacılara yönlendirmesine sebebiyet vermektedir. Standing'in prekarya olarak tanımladığı ve toplumun çeşitli kısımlarından oluşan insanların ortak motivasyonlarının geleceğe karşı duyulan güvensizlik, kaygı ve korku olduğu ortaya çıkmaktadır.

Prekaryanın yaşadığı kaygı ve korku algısının Standing'in belirttiği şekilde eko-politik yapılarla sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır. Ancak Baudrillard'ın 'yoksunluk ve güvencesizlik', Bauman'ın 'akışkan modernite' ve Beck'in 'risk toplumu' kavramlaştırmaları eşliğinde prekaryanın yaşadığı güvencesizlik değerlendirildiğinde modern dünyanın içinde bulun-

duğu sürekli değişim ve akışkanlık halinin toplumun tüm katmanlarını saran bir belirsizlik ve esneklik ürettiği göze çarpmaktadır. Neitzsche, Lyotard ve Giddens'ın modern yapılar hakkındaki eleştirileri dikkate alındığında bu belirsizliğin modern düşüncenin ürettiği yapılara karşı güvensizlikten kaynaklandığı göze çarpmaktadır. Bu belirsizlik halinden doğal olarak en çok etkilenen kesim de sosyal ve ekonomik savunma mekanizmaları en zayıf olan göçmenler, sığınmacılar, geçici işçiler, sigortasız çalışanlar gibi toplumda dış etmenlere karşı direnç gösterme kapasitesi en düşük olan kesimdir.

Özetle her şeyin akışkan bir nitelik kazandığı, öngörülemezliğin ve belirsizliğin toplumun her kesiminde kendisini hissettirdiği çağımızda ekonomi ve politikanın da içinde bulunduğu yapıların tamamı bu süreksizlik ve akışkanlık tarafından belirlenmektedir. Geçiciliğin, yurtsuzluğun ve aidiyetsizliğin yaygınlık kazandığı günümüzde göçmenler ve mülteciler de bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdir. Göçmenler ve mültecilere yönelik düşmanlık ve dışlama, belirsizleşerek merkezi yapılardan azade hale gelmekte ve dünya genelinde yaygınlık kazanmış modernitenin rasyonel bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamı ile prekarya içerisinde sayılan gruplar geçicilik ve güvensizlikten duydukları rahatsızlıkları zaman zaman çeşitli toplumsal hareketlerle dışa vurmaktadırlar. Ancak bu muhalefetin ürettiği eylemlerin parçalı yapısı, heterojenliği, süreksizliği, hedef ve strateji farklılıkları dikkate alındığında bunların bir sınıf hareketinden çok toplumsal hareketler olarak değerlendirilmesi daha makul gözükmektedir. Katı olan her şeyin buharlaşmasının getirdiği dönüşüm ortamı toplumun her kesiminden insanı bir şekilde etkilemekte ve bu etkinin ürettiği hoşnutsuzluk kendisini politik zeminde göstermektedir.

Kaynakça

Allport, W Gordon. *The Nature of Prejudice* Erişim 21 Mayıs 2020. <https://archive.org/details/TheNatureOfPrejudice/page/n277/mode/2up/search/contact>.

Alkan, Mustafa Nail. "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi ve Popülizm". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kimlik ve Göç Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiri E-Kitabı*. PDF: 2019 [https://api.hacibayram.edu.tr/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/iibf\(en-US\)/Bildiri%20Tasar%C4%B1m.pdf](https://api.hacibayram.edu.tr/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/iibf(en-US)/Bildiri%20Tasar%C4%B1m.pdf).

Arslan, Ali. "Temel Soruları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2* (2004) Erişim 21 Mayıs 2020 <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907867.pdf>.

Aygül, Hasan Hüseyin. "Seküler ve Çok Kültürlü Avrupa'da Müslümanlar: Birlikte Yaşamak Mümkün Mü?", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9/22 (Aralık 2017).

Aztimur, Hatice. "Suriyeli Mültecilerin Emek Piyasalarına Eşitsiz Entegrasyonu". *International Social Science Studies Journal* 5/42 (2019) Erişim 06 Nisan 2020. <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AXDTmzdcyZgeuuwfWEPi>.

Baudrillard, Jean. *Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri*. Trc. Oğuz Adanır-Ali Bilgin. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Basım, 2009.

Baudrillard, Jean. *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. Trc. Oğuz Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 3. Basım, 2011.

Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*. Trc. Hazal Deliceçaylı-Ferda Kesin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 11. Basım, 2008.

Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite*. Trc. Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Can Yayınları, 4. Basım, 2019.

Bauman, Zygmunt. *Bu Bir Günlük Değildir*. Trc. Didem Kizen. İstanbul: Jaguar Kitap. 2014.

Bauman, Zygmunt. *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?* Trc. Funda Çoban-İnci Katırcı. Ankara: DE Kİ Basım Yayım. 2010.

Bauman, Zygmunt. *Postmodernite ve Hoşnutsuzlukları*. Trc. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2019.

Bauman, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*. Trc. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 17. Basım, 2018.

Bayrak, Selami. "Bir İskandinav Refah Devleti Modeli Olarak İsveç'te Esnek Çalışmanın Genel Görünümü". *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*. 3/1 (Ocak-Nisan 2015).

Beck, Ulrich. *Risk Toplumu* Trc. Kazım Özdoğan-Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınevi, 2019.

Demir, Fevzi-Gergil, Gülşen. "Çalışma Hayatında Esneklik ve Türk Hukukunda Esnek Çalışma". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16/2 (2008).

Derrida, Jacques. "Konuksev(-er/-mez-)lik". *Jacques Derrida ile Birlikte Pera Peras Poros*. çev. Ferda Keskin-Önay Sözer. Edit. Fidan Eroğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.

Duman, Betül. "Yoğun Göç Almış Metropollerde Etniklik ve Öteki ile İlişki". *Sosyoloji Dergisi* 3/27 (2013).

Giddnes, Anthony. *Modernity and Self-Identity*. California: Stanford University Press, 1991.

Giddnes, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. Trc. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.

Gökten, Yeliz Sariöz. "Proleteriyadan Prekaryaya Yeni Bir Küresel Sınıf". *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. 16/62 (Bahar 2018), 29-42.

Güvendi, Merve Akkuş. "Prekarya Tartışmaları". *İnsan ve Toplum Dergisi*. 9/4 (Aralık 2009), 2-17. <https://www.insanvetoplum.org/content/6-sayilar/22-cilt-4-sayi/6-prekarya-tartismalari-kavram-tanim-ve-durum/akkus.pdf>.

İlhan, Süleyman-Yavuz, Mevlüt. "Güvencesizliğin Bireysel Toplumsal Yansımaları". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. 6/3 (2017), 1775-1791. <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/337642>.

Lyotard, Jean François. *Postmodern Durum*. Trc. Ahmet Çiğdem. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Kahraman, Fatih. "Koşullu Konukseverlikten Hoşnutsuzluğa Almanya'da Yükselen Yabancı Düşmanlığını Türk Göçmenler Üzerinden Okumak". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 14/14 (2018), 209-226. <http://www.muhafazakar.com/uploads/articles/53/10.pdf>.

Kutlu, Denizcan. *Türkiye’de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu*. Ankara: Notabene Yayınları, 2015.

Küçükcalp, Kasım. *Nietzsche ve Postmodernizm*. İstanbul: Kibele Yayınları, 2017.

Marx, Karl. *Kapital I. Trc.* Mehmet Selik-Nail Satılğan. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.

Müftüoğlu, Özgür - Koşar, Arif. *Türkiye’de Esnek Çalışma*. İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı, 2014.

Nietzsche, Friedrich. *Ahlakın Soykütüğü*. Trc. Ahmet İnam. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1998.

Ollman, Bertell. *Diyalektiğin Dansı*. Trc. Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Yordam Kitap, 2006.

Pinhas, Mordo Murat. *Sosyal Politika Boyutunda Avrupa Birliğinde Esnek Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı. 2006.

Saracalı, Murat. “Avrupa’da Aşırı Sağın Yükselişi ve Popülizm”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kimlik ve Göç Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiri E-Kitabı, 16-18 Aralık 2019. Erişim 06/04/2020. [https://api.hacibayram.edu.tr/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/iibf\(en-US\)/Bildiri%20Tasar%C4%B1m.pdf](https://api.hacibayram.edu.tr/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/iibf(en-US)/Bildiri%20Tasar%C4%B1m.pdf).

Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2009.

Standing, Guy. World Economic Forum. “Meet The Precariat, The New Global Class Fuelling The Rise of Populism”. Erişim 06/04/2020. , <https://www.weforum.org/agenda/2016/11/precariat-global-class-rise-of-populism/>.

Standing, Guy. *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*. Çev. Ergin Bulut. İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Basım, 2019.

Tilly, Charles. *Toplumsal Hareketler*. Trc. Orhan Düz. İstanbul: Babil Yayınları, 2008.

Tilly, Charles. “Toplumsal Hareketler Yirmibirinci Yüzyıla Gidiyor”. *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. Edt. Doğan Çetinkaya. İstanbul: İletişim Yayınları, 20018.

Türk, Duygu. *Öteki, Düşman, Olay* Levinas, Schmitt, Badiou'da Etik ve Siyaset. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Wright, Erik Olin. "Is The Precariat a Class?". *Global Labour Journal* 7/2 (2019), 123-135. <https://mulpress.mcmaster.ca/globallabour/issue/view/292>.

Yılmaz, Fatma. *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları. 2008.

